

סימן יט

יישור קרקע בשביעית*

שאלה

מושב יתיר קיבל משבצת קרקע ותקציב ליישורה. אי ניצול התקציב בשנה זו פירושו הפסד רב, כי עד השנה הבאה ערך התקציב יפחת עקב האינפלציה החמורה. מטרת היישור היא מתן אפשרות נוחה לכלים לעבד את הקרקע ואין בה כדי להכין את הקרקע לזריעה. האם הדבר מותר?

תשובה

במס' שבת (ע"ג ע"ב):

"אמר רב ששת: היתה לו גבשושית ונטלה, בבית — חייב משום בונה, בשדה — חייב משום חורש. אמר רבא: היתה לו גומא וטממה, בבית — חייב משום בונה, בשדה — חייב משום חורש."

משמע מדבריהם שההבדל הוא בין בית לשדה, שאל"כ היו צריכים לחלק בין שדה העומדת לזריעה לבין שדה שאינה עומדת לזריעה, וכל יישור שדה נחשב לחורש, גם אם אינו מכינה לזריעה. אך רש"י פירש בד"ה משום חורש — "דמרפי ארעא", ובד"ה גומא וטממה — "שהעפר שמילא הו' רפוי, וטוב לזריעה והשוה לקרקע להיות נזרע עם השדה". משמע מדבריו, שעיקר חורש הוא בכה"ג שמרפה את הקרקע ומטייבה לזריעה. (אם כי צ"ע בדבריו האחרונים, שכתב: "והשוה לקרקע להיות נזרע עם השדה". ונראה שאע"פ שאינו מכין חלק זה של השדה לזריעה,

מכיון שמשווה אותו לחלק אחר הראוי לזריעה כהכנה לזריעה דמי). ולפי"ז גם בשדה עצמה, אם המטרה אינה ריפוי ארעא אלא מתן אפשרות נוחה לכלים לנוע בשדה — אין זה חורש אלא בונה, שסולל דרך לכלים שיוכלו לעבור בה.

וכן משמע במו"ק (ב' ע"ב) דחורש הוא לרפויי ארעא.

אך הר"ח פירש, שכל שווי פני השדה הוא חורש, כדכתיב: "הלא אם שווה פניה". והרשב"ם בב"ב נ"ד כתב, כגון "שמסיר המכשולות ומשוה פני הקרקע שתהא חלקה ולא תיכשל המחרישה ותישבר". ולדבריהם, משוה קרקע בנד"ד חייב משום חורש. גם אם השוויה זו אינה מכינה את הקרקע לזריעה. ועיין אג"ט (חורש ט' וד'), ונוב"י (תניינא או"ח סי' ק"ב).

ולענ"ד אין ראיה מדברי הרשב"ם בב"ב, דהתם איירי בקנין חזקה, וכל מה שעושה אדעתא דארעא קונה. ומסיר המכשולות כדי שהמחרשה לא תיכשל הוא אדעתא דארעא; משא"כ כשעושה אדעתא דבי דרי, אין כוונתו אלא לדבר זמני ואין כאן תיקון אלא קלקול. אך לענין חרישה בשבת ובשביעית אין זו חרישה ממש אלא תולדה בלבד. ואע"פ שהמרדכי (במס' ב"ב פרק חזקת הבתים) למד שהמסיר גבשושית בשדה או סותם גומא קנה, משבת פ"א משמע שמשווה קנין לשבת. וא"כ אין כוונתו לומר שרק מה שנחשב מלאכה בשבת מועיל לקנין חזקה,

שמתקינן לשביעית. פירוש: מזמין המים לשביעית, אבל בונה הוא בשביעית, משפטקו הגשמים, מפני שמתקנן למוצאי שביעית... נמצא שנעל המדרגה שנעל שפת הגיא הוא מדבר, כשבונה אותה בשביעית לא יעשנה בעפר, מפני שמכשירה לזריעה. אבל נושה הוא חריץ (וי"ג: חייץ) פירוש: באבנים..."

ודברי הרמב"ם טעונים הסבר. שהרי המשנה מדברת בפירוש על איסור בניית מדרגות בערב שביעית, ועל היתר הבנייה בשביעית, אחרי הגשמים. והרמב"ם השמיט זאת כלל. ונלאו המפרשים מלמצוא הסבר לדבריו. עכ"פ שפתיו ברור מללו שלדעתו הכנת השטח, כגון מילוי עפר אסור משום חרישה, או תולדות חרישה. ואע"פ שעדיין לא מכין בכך את המקום לזריעה. והראב"ד סובר כנראה שרק כאשר מכין את הקרקע לזריעה הדבר אסור. וא"כ דברינו תלויים במחלוקת הרמב"ם והראב"ד. אולם אין הדבר מוכרח. ניתן לפרש את הרמב"ם בעקרון כמו הראב"ד, ומה שכתב "מתקן את הארץ" כוונתו כאן כמש"כ הראב"ד, שמכשירה לזריעה. ולשונו כאן דומה למש"כ בפ"א ה"ד: "החופר או החורש לצורך הקרקע" שהכוונה היא כאשר כוונתו לזריעה, עי"ש מהר"י קורקוס (ועי' מש"כ בסימן ו' וסימן י"ז).
למסקנה י"ל שישור קרקע שלא לשם מטרת זריעה אינו אסור מהתורה. ויש ספק גדול אם בכלל חרישה נאסרה מן התורה. וא"כ יתכן שזהו ספקא דרבנן. ולכן י"ל שחרישה כזו שאינה לצורך זריעה, כשיש הפסד גדול יש מקום להתירה.

וכמו שהבין הנתיבות בתשובתו הארוכה שבסי' קצ"ב (נדפסה בטעות בשם הסמ"ע והש"ך ואינה משלהם אלא משל הנתיבות). אלא כמו שכתב האבנ"מ (בשו"ת סי' כ"ה) שקנין חזקה אינו שוה בכל להלכות שבת. והראיה מנעילת דלת והצעת מצעות לסוברים שמועילות לקנין אע"פ שאינן מועילות לזריעה. אלא שמנוטל גבשושית רצה המרדכי להוכיח שמעשה זה אינו מקלקל אלא נחשב למתקן השדה, ולזה הביא ראיה משבת. אך אין כוונתו לומר שרק מה שנחשב מלאכה בשבת נחשב לקנין חזקה. א"כ י"ל דה"ה לענין הסרת מכשולות והשוואת פני הקרקע, אע"פ שאינה מלאכה לענין שבת — תחשב לקנין חזקה, משום שסו"ס עשה מעשה בעלות בקרקעת ולקנין חזקה אין צורך במלאכת חרישה דוקא, אלא במעשה בעלות. ושביעית דומה לשבת, שהשוואת הקרקע והסרת הגבשושיות שלא לשם זריעה, אלא לשם ניווד כלים בלבד לא תחשב לחרישה מה"ת, ויש מקום להתירה בשביעית במקום הפסד מרובה.

שיטת הרמב"ם

בהל' שמיטה ויובל (פ"ב הי"א) כתב הרמב"ם:

"לא ימלא אדם גיא עפר או יתקננו בעפר מפני שהוא מתקן את הארץ, אבל נושה הוא חייץ על פני הגיא".

והראב"ד השיג:

"א"א המשנה לא דברה על זה כלל. אבל היא כן: אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית, משייפסקו הגשמים, מפני